

Oliko Ruotsi puolitoista vuosisataa edellä Suomea?

Carl-Johan Gadd: Den agrara revolutionen 1700–1870. Det svenska jordbrukets historia 3. Natur och Kultur. Borås 2000. 415 s.

■ Ruotsissa ilmestyvässä maatalouden historiassa kolme osaa käsittelee aikaa ennen murrosvuotta 1870 ja kaksi aikaa siitä eteenpäin. Suomessa suunnitellussa maataloushistoriassa yksi osa ulottuu muinaisuudesta vuoteen 1870, kaksi osaa kuuluu aikaan siitä eteenpäin.

Kronologinen painotus on siis aivan erilainen, vaikka kuutenasatana vuotena kyseessä ovat saman valtakunnan osat. Maatalouden vallankumous on ruotsalaisessa teoksessa otsakkeena ajanjaksolle 1700–1870. Suomessa nämä vuodet on liitetty ns. primitiiviseen perinteiseen maatalouteen. Onko siis Ruotsissa kehitys kulkenut puolitoista vuosisataa edellä suomalaisesta? Taitevuosi, josta Suomessa lasketaan maatalouden ns. vallankumouksen alkavan, merkitsee Ruotsissa sitä, että tuolloin sekä maatalousväestö että maatalouden vaatima työmäärä saavuttivat kulminaatiopisteensä. Osittain osajaon erilaisuus johtuu siitä, että Ruotsissa on paljon enemmän esineel-

lisiä jäänteitä esihistorialliselta ajalta ja että niitä on tutkittu verrattomasti enemmän; myös keskiajan lähteitä on siksi paljon, että niille voi rakentaa täyteläisen kuvan tarvitsematta paljonkaan spekuloida. Suomessa taas 1900-luku on torppien itsenäistymisen ja siirtoväen asuttamisen vuoksi sisältörikkaampi kuin Ruotsissa. Silti voi kysyä, onko eroa myös toimituskuntien kannanotoissa eri aikakausien painoarvoista.

Gaddin korkeatasoiseen kirjaan tarttuessa jää vastausta odottamaan kysymys: alkoiko maatalouden vallankumous Ruotsissa jo 1700? Lisäksi hämmästyttää se esipuheen väite, että vastoin yleistä käsitystä maatalouden vallankumous loi edellytyksiä teollisuuden vallankumoukselle eikä päinvastoin.

Teos jakaantuu kahteen sivumäärältään yhtä pitkään osastoon. Edellinen on läpileikkaus Ruotsin maataloudesta tutkittavan kauden alussa, jälkimmäinen käsittelee otsakkeessa mainittua vallankumousta. ”Alussa” on otettava laajassa merkityksessä, sillä lähteiden puutteen vuoksi kuvan piirteet ajoittuvat tietoihin useilta eri ajankohdilta.

Ruotsin pohjois-eteläinen ulottuvuus on tunnetusti kaksi kertaa niin pitkä kuin Suomen. Ilmasto on perin erilaisista Skånessa kuin pohjois-Norrlandissa. Kun lisäksi maan muodot ja maanlaatu vaihtelevat – kuten kaikkialla – ja kun historiallinen tausta tärkeällä eteläisellä maatalousalueella on toinen kuin muualla – maakunnathan kuuluivat Tanskaan aina vuoteen 1658 –, maatalo-

us ja sen luoma yhteiskunta on kaikissa piirteissään monimuotoinen. Gadd tuo jatkuvasti tekstissään esille eri maakuntien erikoisuudet ja kuvaa niitä lukuisilla havainnollisilla kartoilla. Tilastojen rakentamiseen tarvittavat tiedot eri maakunnista perustuvat suunnattoomaan primaariaineistoon, kuten voutien tileihin, maaherrojen kertomuksiin ja papiston 1800-luvun alussa laatimaan taulustoon, jonka luvut Gadd suomalaisten tutkijain tapaan leimaa alimitoitetuiksi. Sitä ovat keränneet varhaisemmat tutkijat, mutta olennainen osa siitä on tekijän itsensä 13 kirjallisuusluettelossa mainittua tutkimusta varten tai nimenomaan *Den agrara revolutionia* varten keräämää. Tietenkin hän seuraa myös aikalaisten kuvauksia, kuten tunnettua Linnén matkakertomusta. Suomi on vakiintuneeseen tapaan jätetty tykkänään tutkimuksen ulkopuolelle. Sitä voi seurata jokin hankaluus, esimerkiksi kun verrataan Ruotsin so. ruotsalaisen valtakunnanosan numeroita Tanskan ja Norjan lukiin ja puhutaan Pohjoismaista – Suomi jää siis Pohjoismaiden ulkopuolelle.

Piirsin aikoinaan *Suomen talonpojan historiaan* kartan, jossa verrataan kruununmaan ja perintömaan suhdetta eri pitäjissä 1720-luvulla. Koska rälssiä enimmäksä pitäjissä ei ollut ollenkaan tai vain muutama talo, ei se vaikuttanut kuvaan ja niin jätin sen pois päästäkseni yhdellä kartalla. Ruotsissa kutakin kolmea maaluontoa oli suunnilleen yhtä paljon, ja Gadd onkin esittänyt maanluontojen levinneisyyttä kolmella eri kartalla. Maakun-

nalliset erot olivat valtavat: kahdessa Sveanmaan läänissä ja taustaltaan tanskalaisissa Hallandissa ja Skånessa rälssi- maata oli yli puolet. Saman prosenttiosuuden saavutti kruununmaa eräissä eteläisissä maakunnissa; Skånessa oli perintötiloja tuskin lainkaan. Toisen läpileikkauksen Suomesta tein 1800-luvun alusta. Gadd seuraa kehitystä kartoilla perinnöksiöstoista ja läpileikkauksella talonpoikien osuudesta tiloihin 1845; rälssi- maahan oli ja pysyi eikä tarvitse uusia kartoja. Perinnöksiöstoja tehtiin innokkaasti suuressa osassa Götanmaata ja entisissä tanskalaismaakunnissa, joten maantieteellinen kuva talonpoikaisväestön itenäisyydestä muuttui olennaisesti. Talonpoikien osuus maasta (1845 59 %) ei kuitenkaan ollut sama kuin perintötilojen osuus, sillä osa jälkimmäisistä oli ruukeilla ja säätyläisillä ja toisaalta muutamat vauraat talonpojat olivat hankkineet rälssitiloja – vain vauraat siksi että ne verovapauden vuoksi edelleen olivat kalliimpia kuin perintötilat.

On paljon keskusteltu sitä, voiko Ruotsin yhteiskunnassa puhua feodalismista. Talonpojan *ränta* on kuten yleisesti katsotaan myös Gaddille feodaalinen ilmiö. Hän tuo keskusteluun uuden näkökulman katsoessaan myös määräjakoilaitoksen feodaaliseksi. Allekirjoitan tämän, mutten täysin hyväksy sitä, että laitoksesta tuli feodalismien purkamisen (avfeodalisering) väline. Väite perustuu siihen, että maaveron rasittavuus väheni kun taloon raivattiin lisää peltoa ja niittyä, kun sen tuotto kasvoi työn te-

hokkuuden vuoksi ja kun inflaatio alensi veron raskautta sen rahassa maksettavan osan kohdalta – maaverohan pysyi muuttumattomana. Kaikki tämä on ensiarvoisen tärkeää todeta maataloudelle ja talonpojille positiivisina ilmiöinä, mutta käsittääkseni feodalismien purkamisen tapahtui vasta kun maanluonnot poistettiin ja maaveroa lakattiin kantamasta.

Tabellilaitoksen tietojen mukaan 80 % väestöstä eli 1700-luvulla maataloudesta. Tämä numero on harhaanjohtava, Gadd sanoo ja kertoo, mitä kaikkia teollisuudeksi, kaupaksi ja liikenteeksi laskettavia töitä agrariiyhteisön jäsenet tekivät maatalouden ohella. Pelkästään vuodenaikojen vaihtelu pakotti Pohjolan talonpojat moniammattisuuteen (mångsyssleri). Hän havainnollistaa myös ajan tuotantolukuja vertaamalla niitä meidän päivinämme saavutettuihin.

Talonpoikaisyhteisö oli melko tasapäinen. Viljelijän lapset kävivät vieraissa piikoina ja renkeinä ja torppia oli talonpoikaismaalla harvassa. Muutos tosin oli tapahtumassa ja kauden päättyessä oli tilatonta väestöä jo yhtä paljon kuin tilallista (Gaddin kuviossa tosin tilattomien määrää kartuttaa kartanoiden alustalaiset, joita ei voi erikseen tilastoida). Kiintoisa toteamus on, että kartanoiden maatalous oli karjatalousvaltaisempaa kuin talonpoikien; jälkimmäisten kohdalla tosin maakunnalliset erot olivat huomattavia. Jyväluvuis- ta tekijä on piirtänyt kartan, joka yllättävästi osoittaa, että ne olivat korkeimmat etelä-Norrlannissa ja matalimmat suuressa osassa Götanmaata.

Niiden pohjalla ei kuitenkaan voi tehdä päätelmiä hehtaarisadoista, sillä kylvötiheys vaihteli. Elintasossa maanviljelyn heikkouksia kompensoivat metsän hyväksikäyttö ja käsityö. Talonpojat, joiden asunnot näyttivät surkeilta, saattoivat omistaa kalliita jalometalliesineitä, joita he pitivät näytteillä tuvissaan lisätäkseen arvostustaan. Karjatalous kukoisti siellä missä vainiot olivat lahjoja. Puhuessaan maanviljelyn ja kotieläinten pidon välttämättömästä yhteydestä Gadd puhuu rehunpuutteesta, jonka niittyjen raivaaminen pelloiksi aiheutti, mutta mainitsee vain yhdellä sanalla ainakin Suomessa olennaisimman siteen, lannan. Sen puutteesta karjatalous välttämättä heikentyi ja heikensi maanviljelyä.¹ Sen sijaan hän toteaa animaalisien aineksen vähenemisen talonpojan ruokataloudessa.

Säännöllinen sarkajako ei ollut Ruotsissa läheskään niin yleinen kuin Suomessa. Gadd torjuu täydellä syyllä sen usein esitetyn selityksen sarkajaolle, että maanlaadun erilaisuus kylänvainion eri osissa vei tilusten pirstoutumisen. Se että kukin talo sai sekä lihavaa että laihaa maata oli pikemminkin seuraus sarkajaosta kuin sen syy. Gadd tuo keskusteluun sen uuden näkökohdan, että sarkajaolla estettiin jonkin talon työmatkan tulevan pitemmäksi kuin toisen. Hän ei tun-

1. Teoksen edellisessä osassa huomautetaan, että ”1600-luvulla, mutta erityisesti 1700-luvulta lähtien lannoitus ja epätasapaino pellon ja niityn välillä muodostui ongelmalliseksi”. *Janken Myrdal, Jordbruket under feodalismen (Det svenska jordbrukets historia 2), s. 289.*

ne selitystäni, joka perustuu karttoihin ja/tai jaon kuvaukseen useista suomalaisista kylistä: jakomenetelmä itse johti pirstoutumiseen ja jakolohkot (teglag), joihin Gadd olettaa pellot primaarisesti jaetun, syntyivät vasta jaon mukana (mm. *Proceedings of the Finnish Academy of Science and Letters*, 1952).

Suomessa vain pohjoisimmassa, ilmastollisesti epäedullisimmassa osassa vuoroviljelyä ei harjoitettu. Ruotsissa *ensåde* oli yleinen laajalti jopa Göötanmaalla, tosin niin että palasia pelloista silloin tällöin jätettiin kesannoksi. Kaksi- ja kolmivuoroviljelyllä oli omat alueensa. Maan eteläisimmissä osissa systeemiä monimutkaisti vielä se, että ruis voitiin kylvää vasta keväällä. Sahrat säilyivät yleisinä, mutta aurojen läpimurron viivästyminen ei todista Gaddin mukaan takapajuisuudesta, vaan liittyy ojitukseen. Missä oli ojia, ei tarvittu auralla ajan mittaan muodostuvia sarkojen korkeita harjoja.

*

Muutoksen merkeistä tulee ensinnä esille suurviljelyn mittava laajeneminen, joka kuitenkin alkaa vasta 1700-luvun jälkipuolella. Jos aiemmin valtakunnan ruotsalaisen ja suomalaisen osan välillä ollut ero rälssilampuotien määrässä, ero näkyy nyt myös suurviljelyn laajuudessa. Eräs kirjan havainnollisista karttapareista kuvaa Hjulebergin kartanoa, missä yhtäaikaa 34 rälssitalonpoikaa häädettiin ja paisunutta suurtilaa alettiin näiden suorittamien päivätöiden sijasta viljellä torpparien ja kustavilaisena aikana muodostuneen

uuden ammattiryhmän, muonamiesten avulla. Syyksi suurtuotantoon pyrkimiselle Gadd näkee taloustuotteiden kasvavan kysynnän kaupungeissa – mutta eikö silloin urbaanistuminen ollut primaarista ja agaaraiset muutokset sekundaarisia? Vallankumouksellisena voi sen sijaan pitää säätyläisten innostumista aiemmin halveksittuun maatalouteen. Päivätöiden muuttamista rahavuokraksi silloin kun rälssitilat säilyivät voi myös pitää siirtymisenä feodaalisesta yhteiskunnasta kapitalistiseen.

Peltoa raivattiin enemmän kuin aikaisemmin tai myöhemmin, mutta se ei ollut vallankumouksellinen uutuus. Viikate korvasi sirpin viljankorjuussa ja aura sahran kynnessä ja äkeet saivat rautapiikit. Ne olivat innovaatioita ja vallankumouksen airuita siinä mielessä että omavarainen työkalujen valmistus loppui ja siirtyi sepille ja ruukeille. Talonpojat luopuivat vähitellen moniammattisuudestaan. Perunaa ruvettiin viljelemään, mutta ennen tuntemattomia viljelykasveja oli aiemminkin omaksuttu. Kenties vallankumoukseksi voidaan lukea se, että maanteiden rakentaminen ja entisten parantaminen salli maataloustuotteiden myynnin metsäseuduiltakin ja siten myötävaikutti siirtymistä omavaraistaloudesta vaihdantatalouteen.

Ehdottomasti merkittävin reformi oli maanjakojen sarja. Uutena syynä niiden aloittamiseen Gadd näkee vilkkaan tilanhalkomisen, jonka vuoksi kapeat peltosarat jaettiin kahdella. Isojako oli vallankumouksellinen ennen kaikkea suh-

teessa, että se tähtäsi yhteisöllisen sijasta yksilölliseen maatalouteen. Mutta sen ihanne ei toteutunut: eräillä tutkituilla alueilla talot saivat 10–15 tilkkua vainioista. Mutta isojakoa seurasi kuitenkin yhteenkappaleeseenjako (*enskifte*). Vaapaaherra Macklean jakoi 1780-luvulla kaikille 50 lampuodilleen yhtäsuuret vainiot yhtenä kappaleena ja siirsi niiden talouskeskukset kullekin osoitetun tiluksen keskelle. Talonpoikaiskylissä jako alkoi 1803 annetun asetuksen perusteella, joka pakotti perheet useissa tapauksissa muuttamaan vanhalta tonttialueelta. Kun isojakoasetukset edelleen olivat voimassa ja niiden määräykset olivat ristiriidassa uusien sääntöjen kanssa, annettiin asetus ”laillisesta jaosta” (*laga skifte*) 1827. Sen nojalla 34 % taloista joutui siirtymään ennen vuotta 1870.

Yhteenkappaleeseenjako ja laillinen jako muodostavat kokonaisuuden myös siksi että kumpaakaan ei saanut purkaa ilman kaikkien osakasten suostumusta. Niiden leviämistä Gadd valaisee kartalla, joka osoittaa ettei prosessi ollut paljoakaan varhaisempi kuin sitä vastaava uusjako Suomessa. Vastoin aiempia käsityksiä hän toteaa, että kruunu ja aateli eivät tyrkyttäneet jakoja vastahakoisille talonpojille. Päinvastoin jälkimmäiset olivat reformista kiinnostuneet, mutta niistä kärsivät torpparit, joiden tontista saattoi tulla siirretyn talon uusi paikka, ja manttaalia vailla olevat mäkitupalaiset. Laillisessa jaossa maisema muuttui niin että kotiseudultaan lähteneet ja siellä käyneet eivät olleet sitä tuntea – muu-

tos oli yleisempi kuin Suomessa, sillä ryhmäkyliä oli enemmän ja ne hajosivat varhemmin. Kylä hajosi myös organisi-
mina. Apua tarvitessaan talonpoika ei turvautunut enää naapureihinsa vaan tilattomiin palkkatyöläisiin.

Jakojen viimeinen rysäys osuu 1800-luvun jälkipuolelle, jolloin siirryttiin sellaiseen vuoroviljelyyn, missä heinä oli mukana (*växelbruket*). Kartanoissa – joillakin seuduilla myös talonpoikaistaloissa – siirtyminen voidaan ajoittaa jo vuosisadan alkupuolelle. Ne ikaikaiset maakunnalliset erot, joita kirjassa on kohdannut joka sivulla, häviävät. Sitä voi todella nimittää vallankumoukseksi. Jyvärluku nousi 1800-luvun alkuvuosikymmenistä vuoteen 1870 kolmanneksella ja lehmät lypsivät kahden kolmanneksen verran enemmän. Se oli nopeata edistystä, mutta tuskin vallankumousta. Syy maidontuotannon nousuun oli Gaddin mukaan lisääntynyt rehumäärä. Suomessa koettiin samaan aikaan rehujen puutetta. Kalliit käsityöläisten valmistamat hevოსvetoiset pyöräpui-
murit yleistyivät leviten kartanoista talonpoikaistaloihin. Innovaatio omaksuttiin ilmeisesti aiemmin kuin Suomessa.

Talonpoikien ja lisääntyvän tilattoman väestön elintaso kehittyi suotuisasti, tosin monin taka-askelin. Vuoden 1867 ankara kato ei aiheuttanut enää sellaista kurjuutta ja korkeata kuolleisuutta kuin Suomessa.

*

On aika vastata alussa esitettyihin kysymyksiin. Jos vallankumouksella tarkoitetaan sitä että maatalouteen ilmestyi jotakin ennennäkemätöntä uut-

ta tai että kehitys johonkin suuntaan alkoi kulkea hurjaa vauhtia, otsake ei sovi katta-
maan 1700-lukua, ja vuosiin 1800–70 se sopii vain eräiltä osin tai jos historian kulkua tahdotaan dramatisoida. Ruotsi kulki Suomen edellä, mutta vain puoli vuosisataa. Erilainen osajako kummankin maan maataloushistoriateoksissa joh-
tuu osaksi toimituskuntien erilaisista painotuksista. Elintason nousu toi taloihin ja mökkeihin metallitavaraa, kelloja, puuvillapukuja, ulkomaalauksen, tiilikaton ja kahvin. Se antoi työtä kotimarkkinateollisuudelle. Tätä tekijä tarkoittaa puhuessaan johdannossa maatalouden vallankumouksen primaarisuudesta teolliseen nähden.

Gaddilla on elävä kuva entisajan maaseudusta. Se on osittain saatu maataloutta ja maatalousväestöä esittävistä vanhoista maalauksista, osittain kehitetty kirjallisista lähteistä. Hän siirtää kuvan taitavasti lukijoille, ei vain tekstikuvituksella, vaan myös sanoin. Maatalousteknisen ja biologisen asiantuntemuksensa avulla Gadd on yhtä lailla kotonaan analysoidessaan viikatteen terää kuin maanluontoja koskevaa lainsäädäntöä. Hän etsii selitystä jokaiselle erilaisuudelle ja jokaiselle muutokselle. Hän kykenee kaikissa kohdissa löytämään olennaisen ja esittämään sen samalla kertaa tieteellisesti ja popularisoiden.

Eino Jutikkala